

Nyugati művelődésünk görög alapjai

(M. Croiset, *A görög kultúra*. Budapest, Athenaeum, 1942. 323 l.)

Az Athenaeum kiadóvállalat „Az európai kultúra története” címen nyolc kötetről álló emlétre méltó sorozatot hozott forgalomba. Ebben Maurice Croiset írta meg a görög kultúrát, Homo a római, Sir Galahad a bizáncit. Szerepelnek még Huizinga, Funck-Brentano, Gleichen-Russwurm.

A művek összeállításában kifogásolható, hogy hiányzik belőlük Európa fejlődésének két nagy tényezője: a már Krisztus előtti (talmudista) hagyományokon épülő zsidó nemzeti kultúra és a kereszténység mindent felülmúló hatása.

A kereszténység megjelenésekor három nagy kultúrkör szerepelt Európában. Rómában uralkodik az erős politikai érzék, mely kikristályosodik a római jogban, él a római birodalom egész berendezésében, vallásában, tudományában. A zsidó népnél a vallás nem politikai eszköz, mint a többi ókori államban, hanem a nép egész életét átható, vezérlő érzület. Ez a kinyilatkoztatás szikláján álló erkölcsi monoteizmus eltorzult a farizeusok hagyománya következtében: kevésre becsülte az egyéni lelkiismeretet, nem kereste a külső szertartásokban a jóakaratot és jószándékot, megvetette, szinte emberszámba sem vette a nem saját fajához tartozókat, főleg a keresztényeket. Ezzel szemben Krisztus világosan minden néphez, nemzethez küldi apostolait a föld határáig és többre becsüli a szegény özvegy két fillérét a farizeusok minden külsőséges jótékonykodásánál és rendszabályánál.

Az Európát építő negyedik szellemi hatalom a görög kultúra köre. Jellegzetessége az egyetemes műveltséget kereső filozófia s az irodalmi, művészi eredeti alkotások kimeríthetetlen gazdagsága. Ezzel foglalkozik Maurice Croiset *A görög kultúra* című munkájának új kiadásában.

A ráeső választás igen szerencsésnek mondható, mert a két Croiset testvér mérsékelt középúton jár a görög kultúra rajongói és borulató szídalalmazói között.

A *rajongó klasszicizmus* a görög szellem minden alkotását még most is úgy állítja az utókor elé, mint elérhetetlen magasságban felettünk lebegő és az egész világtörténelemben páratlanul álló eszményképet. A nálunk is ismert Freemann pl. elragadtatásában kijelenti, hogy ha ő Perikles korában csak egy órát élhetett volna, ezért az egyetlen óráért odaadná Anglia 1400 esztendő történetének minden dicsőségét. Galton pedig azt hirdeti, hogy amennyivel felette áll manapság a művelt angol valamely afrikai négertörzsnek, éppoly magasan áll a Sophokles-korabeli görög a legműveltebb angol fölött.

Fellengzős lelkesedéssel írja le a fiatal *Lord Macaulay* az athéni kultúra reánk való hatását: „Minnő szavakba rójuk le hódolatunkat az athéni géniusz iránt, ha meggondoljuk, hogy ez a géniusz volt a forrása közvetlenül vagy közvetve az emberi értelem minden nemesebb alkotásának. Ha meggondoljuk, hogy ebből a forrásból merítette Cicero az ő rengeteg tanulmányát és ragyogó szellemi gazdagságát: Juvenalis maró szatiráját, Dante plasztikai elképzelését, Cervantes a humorát, Bacon az ő értelmi erejét, Butler az élcét, Shakespeare mindenre

kiható szellemi fölényét? Valóban mindazon győzelem, melyet az igazság és a génusz azóta az előítélet és a nyers erő fölött bármely országban, bármely korban valaha aratott, mindez egyúttal Athén diadala volt!... Athén génusza lelkesítette, bátorította, vigasztalta Erasmust magányos tanuló lámpája mellett, Pascalt nyugtalan betegágyában, Galileot a börtönében, Mirabeaut a szőszéken, Sidneyt a vérpadon, sőt még a magánéletben is mennyi boldogságot árasztott ez az athéni génusz a tanulni vágyó emberekre. Ki tudná megmondani, hány ezer ember lett bölcsőbbé, boldogabbá és jobbá azon tanulmányok folytán, amelyekbe őket ez az athéni génusz vezette be! És ha majd egykor elpusztulnak mindazok az államok, amelyek valaha Athén nagyságával vetélkedtek... há majd elpusztul Angliában minden emberi nagy mű, ha majd eszkimók fogják énekelni vad hangú zsolozsmáikat a jelenlegi londoni szent Pál templom helyén valami buta bálvány előtt és csak meztelen halászok mosogatják hálóiakat a tizezer árbóc folyamában — még akkor is halhatatlannak fog bizonyulni az athéni génusz azokon a tájakon, ahol művelt emberek fogják lakni a földet.

Nagyon fiatal volt még akkor Macaulay, mikor ezeket a fölséges sorokat leírta; később a történelemben elmélyedve ő is más hangokat pengetett, bár soha sem követte a görög történelem peszsimistáit.

A görögök szidalmazói, pl. az id. Plinius szerint a görögök minden aljasságnak és minden bűnnek feltalálói. Juvenalis 1800 esztendővel ezelőtt keserűen írja: „Creditur quidquid Graecia mendax audet in historia“, szentül el-

hiszik mindazt, amit a hazug Görögország állítani merészel a történelemben. Az égisz magasztalt nagy embereken sorra nagy hibákat találnak. A többszörösen győző Kimont becselennek minősíti a bíróság, de a harácsolt pénzből rendezett lakomákkal újra megnyeri a népet és hamarosan újból hadvezérré választják. Themistokles, a salamis győző bűnös volt a perzsákkal cimboraságban, sikkasztásban, de bírái fölmentik, mert megvesztegeti őket. Végül mégis a perzsa király udvarába menekül, tanulja a perzsa nyelvet, perzsa ruhát ölt magára és udvari szokás szerint reggelenként hason csúszva hódolgat a perzsák királyának. Demosthenes perzsa zsoldban állott, sőt Fülöpnek is szolgált, aki ellen annyi filippikát zengett. Ugyanő nyíltan vallja, hogy egy rabszolgának a kínpadon kicsikart vallomása többet ér, mint a legtöbb athéni polgár esküje. Ez a graeca fides, a hűtlenség, fősvényesség, uzsora s az erkölcstelenség közmondásos volt. A természetellenes fajtalanság annyira általános, hogy a gondosabb atyák nem akarják a nagy emberekhez és nagy filozofusokhoz engedni fiaikat, mert azok visszaélhetnek velük. S az ilyen gyermekrontók nem kisebbek, mint Sophokles, Parmenides, Aristoteles, Zenon a stoikus és a vidám Epiküros. Ezeknek a kifinomult esztéta-lelkeknek a kegyetlenség egyik legkiemelkedőbb jellemvonása. Csodálkozva írnak arról, hogy a perzsák megbecsülik a hadifoglyokat, megvendégelik az ellenség követét és kötelességnek tartják az igazmondást. Egészen másképp jár el Philokles, — a drámában Sophokles diadalmas vétélytársa, — ki a hadifoglyokat egy meredek sziklára hurcoltatja és arra kényszeríti őket, hogy egy-

más után ugorjanak a szörnyű mélységbe. Lykurgos és a bölcs Solon megengedik, hogy az atya megölhesse kis gyermekét s az anya akarata ellenére is ledobassa a Taygetos hegyéről. Millió rabszolga nem ment emberszámba.

Ezeknek a szörnyű hibáknak a felsorolása elegendő lehet a lelkesedzők rajongásának lecsillapítására. Nagy részük valóságát elismeri Croiset is és az optimisták felé hajolva iparkodik betartani a tárgyilagos történetíró arany középútját.

Az orthodox klasszicizmus szemből jól látja, hogy a görög sem tiszta faj s művelődésének indítékát, alapanyagát keletről veszi. De mindent önállóan átalakít, mert a görög a nyugati népek között az igazi teremő lángelme. Művelődésének alakulása korában különféle formákat termel ki, de ezek egységes központi irányítás híján nem tudnak összetartó nemzeti erőforrássá lenni, nem tudnak megszilárdulni. Spárta, a régi korban a legerősebb állam, aszketikus, katonás életével, magasrangú erényeket gyakorol, de kemény elzárkózottsága, faji gögje alkalmatlanná teszik arra, hogy kifelé terjessze életfelfogását. Sőt a legyőzött népek között meggyölölteti magát. Korinthos és gyarmatai arisztokrata városok, amelyek elmerülnek a fényezésben és élvezetben és nem éreznek magukban magasabb kötelezettséget, elhivatottságot népükkel szemben. A kisázsiai Ionia távol esik a többi államtól és már a VI. században Kr. e. elveszítette önállóságát. Attika alkotta tehát az egyetlen államot, melynek egységét, hatóerejét semmi sem veszélyeztette, s' a földművelés mellett fejlett iparával, pénzügyleteivel és kereskedelmével rohamosan megdagodott, eleven szellemével

pedig készen állott a helyesnek ítélt idegen befolyások, főleg a beözönlő ionok kedvező fogadására. Perikles kormányzása alatt (460—430) eléri fejlődésének tetőpontját s ekkor robban ki Spárta féltékenysége a 28 évig tartó peloponnesosi háborúban (432—404). Ez a féktelen versengés sodorja végveszedelembe mindkét küzdőfelet és uralomra segíti Thebát majd Makedoniát, míg végre mindkettő a római világbirodalomba olvad.

Athénben a kereskedelmi szempont túlságos érvényesülése gyengítette az áldozatkész hazafias szellemet. Az intézmények nem bátyázták körül az állami fenntartóságot a csoportok hatalmának elfajulása ellen. Kormányzást és közigazgatást a népgyűlésekre, a bírói hatalmat az esküdtszékerek ruházta minden ellenőrzés nélkül s nem volt meg benne az az okosság, mint a római népben, hogy nehéz körülmények között szilárdabb kormányzatot adjon magának.

Ebben a demokráciában azonban pompásan kibontakozott a költészet, az ékesszólás, a filozófia és a művészet minden tökéletes faja. Hatalmas kivirágzása volt ez az egyik legszebb műveltségnek, amellyel az emberiség dicsekedhetik.

Croiset testvérbátyjával együtt több kötetes monografiában írta meg a görög művelődés történetét. Nagy tudásának legjavát adja rövidebb áttekintésében is a kultúra minden fő területén; de még kevésbé alkalmazza az új szellemtudományos lélektan eredményét a lángelmék alkotó tevékenységének s a bennük rejlő erkölcsi, jellembeli ellentmondásoknak megfigjtésére.

Józan megfigyelés, éles magyarázó elme, elevenen kifejező, szí-

porkázó képzelő erő (plasztikus fantázia) és fejlett technikai készség a belső eszménykép megvalósítására... ime ezekből tevődik össze a lángelmével bíró egyén és nemzet teremtő tevékenysége és cselekvő állásfoglalása a környező és reá ható valósággal szemben. Ezek a mozzanatok megtalálhatók a görög nép lelkében s ez fejti meg világtörténeti hatását. Figyeljük meg ezt röviden a nyelvén, vallásában, tudományában és műérzékében.

Változatos fordulatokban gazdag a *nyelve*, hajlékony, minden mondat szerkezete, szinte kifogyhatatlan képzőinek kifejező ereje. Olyan ez a nyelv, mint az olimpiai bajvívók teste; csupa rugékonyság, acélos izom, semmi felesleges nem található rajta. Még napjainkban is ez a nyelv a legalkalmasabb a tudományos műszavak rögzítésére.

A *vallása* is a gondolat plasztikus megszemélyesítésére tör. Az élményeket s a nem érzékelhető fogalmakat mythosok alakjában ábrázolja ugyan, de hitregéiben nem ismer százkarú, soklábú szörnyeket, mint az indus s még a régi kentaurokat és titánokat is hamar legyőzik az emberalakú istenek. Bármennyire eszményítik őket a költők, izig-vérig emberek maradnak a görög jellem minden erényével és minden hibájával. Ez az istenítő folyamat tovább tart még a görög fölvilágosodás korában is. Így Eiréné (Irén) a béke eszménye Platon korában a leuktrai csata után emelkedik istennői rangra s Kephisosz mindjárt szép szoborba önti meg az alakját. Tüché, a sors istennője még sokkal később válik elvont fogalomból határozott szemlélyé.

Tudományos téren csupa plasztikus erő, elevenség a görögök fi-

lozófiája: akár Pythagoras életformájában, akár Platon államában, akár Aristoteles cselekvő, alkotó értelmének, vagy tiszta ténylegeségének világában szemléljük. A szaktudományok alapjait is részben megvetették, részben fejlesztették, így a csillagászatban, mennyiségtudományban, filológiában, történelemben s a természettudományok majdnem minden ágában.

Az egész nép hajlamossága a műalkotásra legjobban megnyilvánul a *művészetek általános szeretetében*. Az új alkotás náluk nem a legnagyobbak adománya, mert remekbe dolgozik minden iparművész. A műélvezet sem a kiváltságos osztály kedvtelése, hanem az egész nép szükséglete, közös kincse és hazájának bukása után legnagyobb vigasztalása. Amerre görög ember megfordul, arra mindenütt művészi kincseket rejt a föld méhe. Az ásatások még a legszegényebb helységeken is értékes vázakat és terrakottákat tártak föl. — Mennyire értékelte és magáénak tekintette a nép a nagyértékű műkincseket, példa rá a knidosiak viselkedése. Nikomédész Bithynia királya nagyon meggazdagodott és műkincsekkel akarta díszíteni székvárosát. Értésítették arról, hogy Knidos szigete fülig el van adósodva. Azonnal ajánlatot tett a lakosoknak, hogy minden adósságukat kifizeti, ha átengedik neki a Praxiteles-féle Vénuszt. A sziget lakói azonban ezzel utasították vissza a király ajánlatát: „Inkább mindent szívesen elszenvedünk, sem hogy a szobortól megváljunk.”

Világosan látni, érteni, szemléletesen alakítani és alkotásokba foglalni, ime ez a nagy közös lelki vonás, mely a közös nyelv és a vallás mellett összeköti a szigetország ezer apró államcskáját és

érdekközösségét. Ez a magyarázata a görög nép nagyságának és egyúttal romlásának. Mert Balzac szerint „A zseniálítás szörnyű betegség, minden író a szívében egy szörnyeteget hordoz, amelyik fölfalja minden érzelmét, rögtön, ahogy megszületett. Kié lesz a győzelem? A betegség diadalmaskodik-e az ember fölött, vagy az ember a betegségen? Valóban igen nagy embernek kell lennie annak, aki jellemét és tehetségét egyensúlyban tudja tartani. Ha a költő nem óriás, ha nincs herculesi ereje, akkor vagy a szívé, vagy a tehetségét áldozza fel.“ Ez a szörnyű betegség az egészséges szellemi élet szétesése, a tudat kettéhasadása. Minden erős érzélem, átélt benyomás az emberi lélekben kettőződést jelent, elválasztja bennünk a szemlélő és élvező ént a valóságban cselekvő-szenvedő éntől. A szemlélő, magára visszatérő én valóságos élősdívé fejlődhetik bennünk az igazán szenvedő rovására. A szenvedő átkozza az életet, pl. jóbarát vagy hitves halálakor; a szemlélő művész áldja a pillanatot, melyben mélységes érzélem új kifejezése, új világ tárul szemei elé.

Ez az élősdí esztétikai én fejlődik ki az alkotásra hajló görög emberben; elválasztja benne a cselekvő embert a gondolkodó embertől, az elveket az élettől, az eszményt a valóságtól. S mivel a legtöbb görög nem a Balzac-féle jellemóriás, ezért kiöli benne a valóságos jellem sok nemes érzését. Erre a célra két fogással él, letagad bennünk olyan tulajdonságokat, melyekkel rendelkezünk és fölékesít olyanokkal, amelyek nem illetnek meg. Az ilyen önámításra legnagyobb mértékben hajlik a tömeg-ember, tehát a görög nép zöme. Ezen az alapon értjük a delphii jósdát és az ősz

Sokratest, ha nem győzik elég gyakran ajánlani népüknek az önkritikát, a komoly önismeretet, mert gyökerében ez mentheti meg a nemzeti lelket s vele együtt a nemzet életét, függetlenségét.

A görög nép nem követte nagy lelki vezéreinek a szavát s ezért a görög kultúra kialudt, mielőtt Justinianus császár hivatalosan meghozta volna halálós ítéletét az athéni főiskola bezárásával Kr. u. 532-ben. Szellemének egy része átszivárgott a kereszténységbe és megtermékenyítette Origenes, alexandriai Kelemen tudományát; Szt. Vazul, Nazianzi Gergely és Aranyászájú Szt. János ékeesszólását. A másik fele ott él mindazokban a kultúrákban, amelyek után következtek. Erjesztő kovász Bizáncban és a római császárságban, a középkor folyamán, a renaissanceban és az újkorban. Kétségbevonhatatlan ereje bizonyára nagy szerepet fog majd játszani az új Európa kiépülésében is.

MESTER JÁNOS

A szerb kultúrélet revíziója.

A nagyszerb végzet váratlan bekövetkezése óta a szerb kultúréletről úgyszólván semmit sem hallott a világ. Az összeomlás után, amikor a megkisebbedett ország népe magához tért, elsőnek az újjászervezett napisajtó adott életjelt a belső átalakulás megindulásáról. De ezek a beszámolók is inkább közigazgatási reformokról, a gazdasági élet új rendszabályairól adtak hírt, néha az erőltetett optimizmus, néha pedig a meghasonlottság hangján, terjedelmes riportokban. A társadalmi és a kultúrélet ocsudása csak most következett el, közel egy esztendő után, amikor az új államkeretben lassan kitisztulnak az élet-